

KUL UBEYDÎ VE KUL ŞERİF'İN ŞİİRLERİNDE BAĞLAMA EDATLARI*

Ceyda AKSOY*

Serpil SOYDAN***

Özet: 'Ubeydullah Han, Ubeydî veya Kul Ubeydî mahlasıyla şiirler yazmış, musikişinas, hattat ve nakkaş olmasına rağmen şairlikle meşhur olmuş, aruz veznini maharetle kullanmış, Şeybânî sülalesinden olan XVI. yüzyıl şairi Ubeydî, din ve tasavvuf konularında yazdığı şiirlerinde Çağatay edebiyatının hikmet tarzını canlandırmıştır. Kul Şerif ise, XVII. yüzyılda Çağatay edebiyatının gerileme döneminde Maverâünnehir'de şöhret kazanmış Özbek asıllı bir dervıştır. Kul Ubeydî ve Kul Şerif'in şiirlerinde XVI. ve XVII. yüzyıla ait sosyal ve kültürel yaşamı ortaya koyan pek çok söz varlığı yer alır. Bu çalışmada, söz varlıklarından bağlama edatlarının Kul 'Ubeydî ve Kul Şerif'in şiirlerindeki görünümü karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada tespit edilen bağlama edatları ve şiirlerdeki kullanımı şöyledir: Kul 'Ubeydî ve Kul Şerif şiirlerinde *bilen*, *birle*, *birlen* edatları kullanılır. *Bilen*, *birle* edatı daha çok, *birlen* edatı daha az kullanılır. *bile* ve *ile* edatına Kul 'Ubeydî şiirlerinde rastlanır, Kul Şerif'in şiirlerinde rastlanmaz. Kul Şerif'in şiirlerinde *tağı*, Kul Ubeydî ise *dağı* edatı kullanılır. *kim* bağlama edatına Kul Şerif'in bir şiirinde, Kul Ubeydî'de pek çok örneğine rastlanır. *Hem*, *her kim*, *ki*, *u/ü*; *vu/vü* bağlama edatlarına Kul 'Ubeydî ve Kul Şerif şiirlerinde sıkça rastlanır. *gine* bağlama edatına, Kul Şerif'in bir şiirinde, *yana* örneğine Kul Ubeydî ve Kul Şerif'in birer şiirinde tespit edilir.

Anahtar Sözcükler: Kul 'Ubeydî, Kul Şerif, Bağlama Edatları, *Bile*, *Tağı*.

Connecting Prepositions In The Poems Of Kul Ubeydi And Kul Sherif

Abstract: 'Ubeydullah Khan wrote poems under the pen name Ubeydî or Kul Ubeydî. Despite being a musician, calligrapher and muralist, he became famous as a poet and skillfully used the aruz meter. Ubeydî, a 16th century poet from the Shaybani dynasty, revived the wisdom style of Chagatai literature in his poems on religion and mysticism. Kul Sharif is a dervish of Uzbek origin who gained fame in Transoxiana during the decline of Chagatai literature in the 17th century. The poems of Kul Ubeydi and Kul Sharif contain many words that reveal the social and cultural life of the 16th and 17th centuries. In this study, the appearance of conjunctions from vocabulary in the poems of Kul 'Ubeydî and Kul Şerif was tried to be evaluated comparatively. The conjunction prepositions identified in the study and their use in poems are as follows: In the poems of Kul 'Ubeydi and Kul Şerif, the prepositions *bilen*, *birle*, *birlen* are used. The preposition "bilen" and "birle" are used more frequently, while the preposition "birlen" is used less frequently. The prepositions "bile" and "ile" are encountered in the poems of Kul 'Ubeydî, but not in the poems of Kul Şerif. In Kul Sharif's poems, the preposition "*tağı*" is used, while in Kul Ubeydi, the preposition "*dağı*" is used. There are many examples of the conjunction "who" in a poem by Kul Sharif and in Kul Ubeydi. The conjunction particles "*hem*, *whoever*, *ki*, *u/ü*; *vu/vü*" are frequently encountered in the poems of Kul 'Ubeydî and Kul Şerif. The conjunction particle "*gine*" is found in a poem by Kul Sharif, and the example of "*yana*" is found in a poem by Kul Ubeydi and Kul Sharif.

Key Words: Kul 'Ubeydî, Kul Şerif, Connecting Prepositions, *Bile*, *Tağı*

Giriş

'Ubeydullah Han, Ubeydî veya Kul Ubeydî mahlasıyla şiirler yazmış, musikişinas, hattat ve nakkaş olmasına rağmen şairlikle meşhur olmuş, aruz veznini maharetle kullanmış, Şeybânî sülalesinde kültür seviyesi yüksek bir prenstir. XVI. yüzyıl şairi olan Ubeydî, din ve tasavvuf konularında yazdığı şiirlerinde Çağatay edebiyatının hikmet tarzını canlandırmıştır. Kul Şerif ise, XVII. yüzyılda Çağatay edebiyatının gerileme döneminde Maverâünnehir'de şöhret kazanmış Özbek asıllı bir dervıştır. Kul 'Ubeydî ve Kul Şerif'in şiirlerinde pek çok söz varlığı yer alır. Söz varlığı, bir dilin örgüsünü oluşturan sözcüklerdir (Aksan, 2009: 15-17).Dilin örgüsünde görev alan söz varlıklarından edatlar, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Edatlar, birlikte kullanıldığı sözler arasında ilgi kurmaya yarayan, anlamı yalnızca bağlamla belirginleşen kelime türüdür; ilgeç olarak da adlandırılır (TDK, 2024).Bu sözcük

* Bu bildiri, Prof. Dr. Serpil SOYDAN danışmanlığında yürütülecek olan, 2024 Yılı 1. Dönem, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı Çağrısına yapılan ve başvuru durumunda bulunan "Kul 'Ubeydî (XVI. yy) ve Kul Şerif'in (XVII. yy) Şiirlerinde Edatlar" adlı projeden üretilmiştir.

*** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ssoydan@ohu.edu.tr., Orcid: 0000-0001-7180-8769.

türü, herhangi bir isim veya eylem görevli olmayıp, diğer dil yapılarına bağlanarak çeşitli anlamlar kazanırlar. Görevleri sadece bir anlam taşımaktan çok verilmek istenen anlamın oluşmasını sağlamaktır.

Yöntem:

Çalışmada, Kaya'nın, *Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Kul 'Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kul Şerîf (XVII. yüzyıl)* adlı çalışması kaynak eser olarak kullanılmıştır. Kul 'Ubeydî ve Kul Şerîf'in şiirlerinde bağlama, benzetme, cevap, çekim, gösterme, karşılaştırma vb. edatlar kullanılmış olup, çalışmayı sınırlandırmak amacıyla bağlama edatları ele alınmıştır. Çalışmada, söz varlıklarından bağlama edatlarının Kul 'Ubeydî ve Kul Şerîf'in şiirlerindeki görünümü karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye ve bu edatların tarihî dönemlerdeki kullanımı ve etimolojisi irdelenmeye çalışılmıştır. Bağlama edatlarına ilişkin incelenen eserde tespit edilen örnekler şöyledir:

Bulgular:

Bağlama Edatları

I. Bile / Bilen / Birle / Birlen / İle “ile, beraber”

Atay (2014: 73)'a göre, Türkçenin çeşitli sahalarında çok kullanılan bir çekim ve bağlama edatı olup, yapısı henüz açıklığa kavuşturulamamış olmakla birlikte bir + ile'nin birleştiği olabileceği gibi bir-i-l-e zarf-fiilinden kalıplaşmış olabilir.

Birle < bir +le bağlama edatı, Eski Türkçe, Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinin Eski Anadolu devresi sahalarında çok kullanılan bir çekim ve bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 22). A.Von Gabain (1988: 93), bu edatı bir+i-l-e “birleşmek, bir olmak.” şeklinde ayırır ve -e ekini zarf-fiil eki olarak değerlendirir.

Gabain (1988: 96) bilän < bir+ lä- “bir olmak, bir yapmak.” şeklinde tahlil eder. Hacıeminoğlu (1992: 21), bilen ve birlen bağlama edatlarındaki “-n” yi bir türeme ses veya vasıta hâl eki olarak değerlendirilebileceği belirtir.

Yaman (2005: 51-52), birlä / bile edatının yapısındaki -la'nın araç durum eki olmadığını, Eski Türkçeden beri süregelen kuvvetlendirme eki -la olduğunu, edatlar üzerine araştırma yapan birçok araştırmacıların da bu konuda aynı fikirde olduğunu, Kaşgarlı Mahmut'un (2004: 1731-1732) da sözcüklerin, sözcük gruplarının ve cümlelerin sonuna gelerek onları bir önceki unsurlara bağlayan bağlam ve pekiştirme olarak görev alan “la” edatından bahsettiğini, Özbek Türkçesindeki birliktelik ifade eden “üçälä” (her üçü), “törtälä” (dördü birden) (Nalbant, 2004: 2157) gibi yapıların da araştırmacıların bu açıklamalarını desteklediğini belirtir.

Korkmaz (2018: 31-33), +la /+le ekinin, bazı türkologlarca, *birle ve ile* son çekim edatları ile ilgili görüldüğü, “vasıta, beraberlik, topluluk” münasebeti kurmak için kullanıldığını, +la /+le ekinin daha sonra +n eki ile genişletilerek “ tarz ve zaman zarflarında (sabahın, öylen; ikeven; gayrın gibi) kullanıldığını belirtir.

Ergin (2009: 369-370), ile bağlama edatının il- fiiline zarf-fiil eki getirilerek oluştuğunu belirtir. Bu bağlama edatlarının şiirlerde tanıklanan beyit örnekleri şöyledir:

bile “ile”:

1. Ârifler dik mâ-siva'llâh terkin itmey / Tecerrüdniñ mağâmığa dağı yitmey / Fânî bolup vücûd *bile* özlük kitmey / Yaratğanğa lâıyık kılık kılsa bolmas (Kaya III / 1: 64)

(Ârifler gibi Allah'tan başka her şeyi silmeyerek / Allah'a yönelme makamına da ulaşmadan / Vücut *ile* benliği yok olup gitmeden / Yaradana lâıyık iş yapmış olmaz.)

2. Her dem kirip mey-hâneğa mey toldurup peymâneğa / Sunup kitür mestâneğa yâdı *bile* içküm 'ıyân (Kaya V / 5: 67)

(Her zaman girip meyhaneye mey doldurup kadehine / Sunup getir sarhoş olmuşa hatırlamakla -anarak- içeceğim açık.)

bilen “ile”:

1. Kimni kâm kıldı Hudâ hâzır vâkıf iy şeydâ / Anın ol işi *bilen* sehv < ü > haţânın işi yok (Kaya XI / 4: 71).

(Kimi istedi her yerde bulunan Allah haberli ey çılgın! / Onun o işi *ile* kusur ve hatanın işi yok.)

2. Tiñri'm sivgen kişini işi anıñ *bilendür* / Her kimni ol sivüpdür barça anı siverler (Kaya XIII / 6: 73)

(Tanrım seven kişinin işi onunladır. / Her kimi o sevmiştir hepsi onu severler.)

3. Hağ kulluğın itmedi dünyâsıdın ötmedi / Miskîn Şerîf kul za'îf arman *bilen* ötti yâ (Kaya XXXVII / 7: 95)

(Allah kulluğu yapmadı dünyasından geçmedi. / Miskin Şerif kul zayıf hasret *ile* geçti yâ!)

4. Koluñdın kilse kılğıl hayr u ihsân / Koşulup hûr *bilen* destâne bolsañ (Kaya XLVIII/ 6: 104)

(Elinden gelse hayır ve iyilik et. / Karışıp cennet gözlüler *ile* destan gibi olsun.)

birle:

1. Kul 'Ubeydî ğayret *birle* hem himmetdin / Şevk ehliğa vicdân ile maḥabbetdin / Allâh yâdî hâlet *birle* keyfiyetdin / Kanat yayıp uçar maḥal uşbu irür (Kaya I / 7: 64)

(Kul Ubeydi gayret *ile* çalışmadan / Şevk ehline vicdan ile sevgiden / Allah anması hâl *ile* keyfiyetten / Kanat yayıp uçar yer işte budur.)

2. 'Âriflerniñ 'irfânığa kulağ salğıl / Cân u teniñ *birle* andın assıg algıl / Enâniyyet peymânesin yirge çalgıl / Mundağ itmey âdem oğlı âdem bolmas (Kaya III/ 2: 65)

(Âriflerin bilgisine kulak ver. / Can ve tenin *ile* ondan fayda al. / Benlik kadehini yere çal. / Böyle yapmadan insanoğlu insan olmaz.)

3. Anıñ *birle* birer ay va'de kılsañ / İnanmañ va'desi yalğan ikendür (Kaya XLI / 3: 98)

(Onunla birer ay zaman versen. / İnanmayın belirtilen zaman yalan olmuştur.)

4. Resûl sivdi yetîm *birle* ğarîbni / Ğarîbni nân birip toydursa 'âşık (Kaya XLVII/4: 103)

(Resul sevdi yetim *ile* gâribi. / Garibi ekmek verip doyursa âşık.)

birlen:

1. İy refîkım Hağ buyurgan işni kılmay / Câhiller dik işler özge kıldım bilmey / Luţfi *birlen* yazukları ger basılmay / Soruğ bolsa min kul anda ni kılğay (Kaya IV / 5: 66)

(Ey yoldaşım Allah buyurduğu işi yapmadan / Câhiller gibi başka işler yaptım bilmeden / Eğer lütuf *ile* günâhlarım kapanmadan / Sorgu olsa ben kul orada ne olacak.)

2. Maḥâşılı dünyânı yimek *birlen* içmekdür / Tâliblerni maḥşûdı dîdârını körmekdür (Kaya XXXVIII/ 2: 96)

(Netice dünyayı yemek *ile* içmektir. / İsteyenlerin maksadı yüzünü görmektir.)

ile:

1. Kul 'Ubeydî ğayret *birle* hem himmetdin / Şevk ehliğa vicdân *ile* maḥabbetdin / Allâh yâdî hâlet *birle* keyfiyetdin / Kanat yayıp uçar maḥal uşbu irür (Kaya I / 7: 64)

(Kul 'Ubeydi çaba *ile* çalışmadan da / Arzu ehline vicdân *ile* sevgiden / Allah'ı anmayı hâl *ile* keyfiyetten / Kanat yayıp uçar işte bu yerededir.)

2. İy cân < u > cihân cism *ile* cân bir niçe kündür / Meşğûl-ı cihân bolma cihân bir niçe kündür (Kaya II / 64: 1)

(Ey cân ve cihân, cisim *ile* cân birçok gündür. / Cihân meşguliyetinde olma, cihân birçok gündür.)

3. Kalmağusıdur nâm u nişândın eser âhîr / Tiriglik *ile* nâm u nişân bir niçe kündür (Kaya II/ 64: 2)

(Nam ve nişandan sonunda iz kalmayacaktır. / Canlılık *ile* nâm ve iz birçok gündür.)

II. Dağı / Tağı “ ve, ve daha, dâhî, da, de ”

Cümle başı edatı olarak “ve, dahası, ayrıca” anlamlarında cümleleri bağlayan ve sözcükleri sıralamada kullanılan *takı*, cümle sonunda “*da, de*” anlamında bağlaç ve kuvvetlendirme edatıdır. Köktürkçeden itibaren *takı*, daha sonra Türkçede *dahı, dahi* biçimlerini almıştır. (Karahana, 2015: 80-81). *Takı* edatının kökeniyle ilgili genel görüş, *tak-* “takmak, bağlamak, iliştmek” fiiline -ı zarf-fiil eki getirilmesiyle oluşur (Atay, 2014: 95; Karahana, 2015: 80-81, Hacıeminoğlu, 1992: 195, Clauson, 1972: 466). Çağatay sahasında “ve, da / de” anlamlarıyla kullanılmıştır (Atay, 2014: 95). Bu bağlama edatının eserde kullanıldığı beyit örnekleri şöyledir:

dağı “da, de”:

1. ‘Ârifler dik mâ-siva’llâh terkin itmey / Tecerrüdniñ maķâmıǵa *dağı* yitmey / Fânî bolup vücûd bile özlük kitmey / Yaratǵanǵa lâıyık kılık kılsa bolmas (Kaya III / 1: 64)

(Ârifler gibi Allah’tan başka her şeyi silmeyerek / Allah’a yönelme makamına *da* ulaşmadan / Vücut ile benliği yok olup gitmeden / Yaradana lâıyık iş yapmış olmaz.)

2. Şevkı şarâbın nûş itkey ‘aqlımın hem medhûş itey / Özni *dağı* medhûş itey qalsun ta‘accüb ins < ü> cân (Kaya V/ 7: 67)

(Arzu ve şarabın içecek, aklımı *da* şaşırtacak. / Kendisi *de* saşırılmış ola şaşkın olsun insan ve cinler.)

3. Kârûn kibi genciñni nihân niçe kıılır-sin / Ol *dağı* yir astıda nihân qalǵu dik ırmes (Kaya XXIII / 4: 79)

(Karun gibi hazineni nasıl gizlersin. / O *da* yer altında gizli kalmış gibi olmaz.)

taķı “da, de”:

1. Kânâ‘at kııl *taķı* Yezdân’ın işni kııl / Kıla kör Hâce Aħmed’ni işni kııl (Kaya L / 1: 104)

(Kanaat et de Yezdân’ın işini yap. / Yapa gör Hoca Ahmet’in işini yap.)

2. Şis nebî qanı Nûh alar *taķı* boldı rûh / Hiç âdem qalmasdur ğâfil bolma hâzır bâş (Kaya XLIII / 4: 99)

(Hz. Şit Peygamber, hani Nûh! Onlar *da* rûh oldu. / Hiç(bir) insan kalmaz ğâfil olma baş hâzır.)

III. Hem “da, de”

Bu bağlama edatının eserde tespit edilen beyit örnekleri şöyledir:

1. Himmet tutsa ırenler köznı yumup açqunça / Deryâlarını bağlaban *hem* tağlarını kiserler (Kaya XIII/5: 72)

(Çalışıp çabalasa erenler gözü yumup açınca / Denizleri bağlayıp *da* dağları keserler.)

2. Tutķu-miz bir kün ‘adem yolını biz *hem* âh âh / Âh kim bizdin burunğı zâr u hayrânlar qanı (Kaya XVIII / 6: 76)

(Tutkumuz bir gün yokluk yolu biz *de* âh âh / Âh ki bizden evvelki inleyen ve hayranlar hâni.)

3. Şoħbet ara körseniz derdi yoknı qavmanız / Derd ehliniñ içinde ol *hem* kirek dostlarım (Kaya XXV/6: 80)

(Sohbet içinde derdi yok olanı görseniz kovmayınız. / Dert ehlinin içinde o *da* gerek dostlarım.)

4. Bu dünyânı bolur naķş u nigârı / Köñül birse çıkar ol *hem* yamandur (Kaya XXXIX / 7: 97)

(Bu dünyanın resim ve süslemesi olur. / Gönül verse o *da* kötü çıkar.)

5. Hâķıķatniñ çerâğı yangandın soñ öçmesdür / Vaħdâniyyet meyidin <a>lar *hem* içmesdür (Kaya XXXIX / 8: 97)

(Gerçeğin mumu yandıktan sonra sönmez. / Birlik şarabından onlar *da* içmez.)

6. Qanı ol Şeyh-i Tebrîz öziñ *hem* kılgıl perhîz / Yatma şehirde ber-hîz ğâfil bolma hâzır bâş (XLIII/ 11: 100)

(Hani o Şeyh Tebriz kendini *de* yasak şeylerden uzak tut. / Seherde kalk, yatma, gâfil olma, baş hazır.)

IV. Her kim / Kim / Ki

Her kim, kim, ki bağlama edatlarındandır. Kim edatı, Eski Türkçe devresinden beri Türk dilinin her sahasında kullanılmış olan bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır (Atay, 2014: 105, Hacıeminoğlu, 1992: 169). Kim edatı, Osmanlıcanın sonuna kadar kullanılmış Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalkmıştır (Ergin, 2009: 363-364). *ki* tipik bir kuvvetlendirme ve bağlama edatıdır. Netice ve izah fonksiyonu vardır (Ergin, 2009: 361: 362). İslami Türk edebiyatı devrinden itibaren Farsça *ki* ile yan yana kullanılan bu edat, bilhassa Batı Türkçesinin son yıllarında tamamen kaybolup yerini *ki*'ye bırakmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 169).

Öncesinde soru sözcüğü olarak kullanılan *kim*, daha sonra bağlaç görevinde kullanılmıştır. Kim'in bu görevi üstlenmesinde hem Maniheizm ve Budizm inanç sistemlerinin öğrenilmesi isteğiyle başlayan yoğun çeviri etkinliklerinin hem de İran dillerindeki kim bağlacının etkisinin rolü olduğu düşünülmektedir (Akartürk, 2015: 59).

Eserde yer aldığı beyit örnekleri şöyledir:

her kim:

1. *Her kim* kılsa Hâk yâdın Hâk işitür feryâdın / Yiter barça murâdın 'âşık şehir vahtında (Kaya IX / 7: 70)

(*Her kim* Allah hatırlasa, Allah işitir feryadını / Ulaşır bütün muradın(a) âşık şehir vaktinde.)

2. *Tiñri'm* sivgen kişini işi anıñ bilendür / *Her kimni* ol sivüpdür barça anı siverler (Kaya XIII / 6: 73) (Tanrım seven kişinin işi onunladır. / *Her kimi* o sevmiştir, onu hep severler.)

3. Mekke Medîne barça halk hatm itküçi Kur'an imiş / Hatm itse *her kim* dâyimâ ol dünyâda darhan imiş (Kaya XXXV / 1: 93)

(Mekke Medine bütün halk Kur'an okuyup bitiriciymiş. / Kur'an okuyup bitirse *her kim* daima o dünyada affedilmiş(tir).)

4. Maḥabbet deryasın pâyânı yoktur / Kirip bolmas ki *her kim* bî-nemekdür (Kaya XL/ 5: 98)

(Sevgi deryasının sınırı yoktur. / Girmiş olmaz ki *her kim* anlamsızdır.)

kim:

1. Her dem ḳalman ḫayretde bilin kirer cennetde / *Kim* dise söz sonıda lâ-ilâhe illâ'llâh (Kaya VII / 5: 69) (Her vakit şaşkınlıkta kalmayınız, bilin girdiğiniz cennette... / *Ki* dese söz sonunda Alah'tan başka ilâh yoktur.)

2. Her gedây *kim* öter Tiñri yolıda yâridin / Pâdşâhlar bile ol nev' gedânı< nıñ> işi yok (Kaya XI / 2: 71)

(Her dilenci *ki* geçer Tanrı yolunda sevgilisinden / Padişahlar ile o yeni dilencinin işi yok!)

3. Bir namâznı ḳazâ ḳılğan siksene cefâ bî-şek tartḳay / Ni nedâmet sansız ol *kim* anda yigey âhnı (Kaya XVI / 7: 74)

(Bir namazı kaza eden seksen cefâ şüphesiz çekecek. / Ne sayısız pişmanlık o *ki* orada yiyecek âhı.)

4. Kişi *kim* il içinde bî-ṭamâ'dur / Gayb kılsa sini efsâne bolsañ (Kaya XLVIII / 3: 103)

(İnsan *ki* memleket içinde açgözlü olmayandır. / Gizli kılsa seni efsâne olsun.)

ki:

1. Ḳaysı ḫâtırda *ki* bar kızb < ü > küdüretniñ zengi / Şübhesiz anıñ bile şıdḳ u şafânıñ işi yok (Kaya XI / 6: 71)

(Hangi gönülde *ki* var yalan ve gamın pası./ Şüphesiz onun ile doğruluk ve eğlencenin işi yok.)

2. Kayaş kılın Hüdâ birle ‘Ubeydî yok işi / Kâfirîdür ki anın birle Hüdâ’nın işi yok (Kaya XI/8: 72)

(Ubeydî, hangi kulun Allah ile işi yok?! / Allah’a şirk koşandır ki onun ile Hudâ’nın işi yok!)

3. Kişi oldur ki bir ma’nî kılsa hâşıl / Bu ma’nî bilmegenler bî-nemekdür (Kaya XL/ 2: 98)

(Kişi odur ki bir anlam ortaya çıkarsa / Bu anlam bilmeyenler anlamsızdır.)

4. Maḥabbet deryâsın pâyânı yoktur / Kirip bolmas ki her kim bî-nemekdür (Kaya XL/5: 98)

(Sevgi denizinin sınırı yoktur. / Girmiş olmaz ki her kim anlamsızdır.)

V. U/ Ü, Vu / Vü “ve”

Çok kullanılan bir sıralama bağlacıdır. Orta Türkçe devresinden itibaren Türk dilinin bütün sahalarında görülür. Zamanla “ve” edatı yalnız cümleleri yahut herhangi iki kelimeyi bağlamak için kullanılır hâle gelirken “vu /vü, u/ü” ise zıt veya eş anlamlı sözleri bağlayarak bir çeşit terkiplerin teşkilinde kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 124). Türkçeye hem Arapça asıllı olan “ve” sıralama bağlacı hem Farsça olan “u” sıralama bağlacı geçmiş, sonra bunlar birbirine karıştırılmış ve ünlü uyumuna uydurulmuş böylece “ve; u / ü; vu /vü” şekilleri ortaya çıkmıştır. u/ü ünsüzle, vu/ vü ünlüyle biten kelimelerden sonra getirilir (Ergin 2009: 352). Örnekleri şöyledir:

u/ü:

1. Kılmağusıdur nâm u nişândın eser âḥir / Tiriglik ile nâm u nişân bir niçe kündür (Kaya II/ 64: 2)

(Sonunda nâm ve nişândan eser kalmayacaktır. / Canlılık ile nâm ve nişân birçok gündür.)

2. Şıdık u şafâ köñüldedür mihr ü vefâ köñüldedür / Nûr-ı şafâ köñüldedür buzma köñülün ulağıl (Kaya XII / 3: 72)

(Doğruluk ve neşe gönüldedir, sevgi ve vefâ gönüldedir. / Safa nuru gönüldedir, gönlünü bozma bağla.)

3. İbrâhim Hâlîl şıfatlık oğlını ḫurbân kılp / Leylî Mecnûn dik hemîşe vâlih ü şeydâ kirek (Kaya XXIX/ 3: 82)

(İbrâhim Hâlîl sıfatlı oğlunu kurban edip / Leyla Mecnûn gibi dâima şaşkın ve çılgın gerek.)

4. Seyyid Ata’nı işini bilmeydür yaz u kışını / Kılsa ‘izzet her kişini kılgay naḫar Zengî Baba (Kaya XXX/ 54: 87)

(Seyyid Ata’nın işini, yaz ve kışını bilmeyecektir. / Her kişiye hürmet etse bakacak Zengî Baba.)

vu / vü:

1. Kul ‘ Ubeydî barmasa bir bir ‘adem mülki sarı / Enbiyâ vü evliyâ birle müsülmânlar ḫanı (Kaya XVIII/ 7: 76)

(Kul Ubeydi varmasa bir bir yokluk mülkü tarafına... / Enbiya ve evliya ile Müslümanlar hani!)

2. Hevâ vü ot u tofraḫ birle sunı / Biriktürüp barın insân kılpdur (Kaya XIX / 11: 77)

(Hava ve ateş ve toprak ile suyu. / Hepsini toplayıp insan etmiştir.)

3. Kilse her yevmi belâ vü râḫatı birle saḫa / Kim ḫayâl ol yevmni yevmü’l-ḫisâb itmek kerek (Kaya XXIX /3: 80)

(Her günü belâ ve rahatı ile sana gelse / Ki hayal o günü hesap günü etmek gerek.)

4. Ötti ‘ömrin bilmediḫ tiriglikni ḫadrni / Enbiyâ vü evliyânın menzilidür kûḫ-ı Ḳâf (Kaya XLV /4: 102)

(Ömrün geçti canlılığın değerini bilmedin. / Enbiyâ ve evliyanın menzilidir Kâf dağı.)

VI. gine “gene, yine”, yana “yine, tekrar, sonra, ayrıca, daha”

Orhun Türkçesinden itibaren Eski Türkçede “tekrar, yine” anlamında zarf görevinde ve “ve, yine, sonra, ayrıca, ilave olarak vb.” anlamında bağlaç görevinde kullanılmıştır. Eski Türkçede yan- “(geri) dönmek” fiiline -A zarf-fiil eki getirilmesiyle oluşmuştur (Gabain,1988: 115,308; Clauson, 1972: 943; Hacıeminoğlu, 1992: 211; Karahan, 2015: 83).

Hacıeminoğlu (1992: 257), *yana / yene / yine* edatının, Eski Türkçe devrinden beri cümle başı, tekerrür ve kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldığını belirtir. Ayrıca *gene /gine* edatının (Hacıeminoğlu 1992: 312), Türkiye Türkçesinde *yana / yene / yine* edatlarının diğer bir şekli sanılarak karıştırılmış olduğunu, birçok yazarın ne zaman yine veya gene edatını kullanacaklarına kesin karar veremediklerini ve bu nedenle yazı dilinde yine, konuşma dilinde gene edatının yaygınlaştığını belirtir. Taranan eserde geçen beyit örnekleri şöyledir:

gine “yine, sonra”:

1. Âyet hadîş ma’rifet beyân itse ‘arifler / Köñli qatıq câhiller *gine* andın kitmesdür (Kaya XXXIX /12: 97)

(Âyet, hâdis, marifet beyan etse ârifler / Gönlü katı câhiller *sonra* ondan gitmez.)

yana “yine, tekrar, ayrıca”:

1. Rabbî Rabbî diseñ siver sübhân *yana* / Hû hû diseñ feyzin töker rahmân *yana* / Allâh Allâh diseñ kaçar şeytân *yana* / Şeytân haylın basar maḥal uşbu irür (Kaya I / 2: 63)

(Rabbi Rabbi desen sever Allah *yine* / Hû hû desen bolluğu, irfânı döker rahmân *yine* / Allah Allah desen kaçır şeytan *yine* / Şeytân zümresini basar işte bu yerdir.)

2. *Yana* âḥir Resûl’ın çahâr yârî / Ḥasan birle Ḥüseyn’dür hem bâ-iḥlâş (Kaya LIX / 4: 112)

(Ayrıca son Resul’ün dört sevgilisi / Hasan ile Hüseyin’dir de ihlâslı.)

Sonuç

Kul Ubeydî ve Kul Şerîf’in şiirlerinde yer alan bağlama edatları ve bu edatların şiirlere göre dağılımı ve tarihsel süreçteki görünümü şöyledir:

Bağlama Edatları:

bile / bilen / birle / birlen “ile”: Kul Ubeydî’de bile “ile” kullanılır. Kul Şerîf’de bile “ile” edatının kullanıma rastlanmaz.

Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf: bilen, birle, birlen edatları kullanılır. Bilen, birle edatı daha çok, birlen edatı daha az kullanıldığı görülür.

ile: Kul Ubeydî şiirlerinde yer alır. Kul Şerîf’in şiirlerinde rastlanmaz.

dağı / tağı “dâhî, da, de” : Kul Şerîf şiirlerinde *tağı* “da, de, dâhî” edatını, Kul Ubeydî ise *dağı* “da, de, dâhî” edatını kullanır.

hem “da, de” : Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf şiirlerinde bolca kullanılır.

her kim: Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf şiirlerinde birçok örnekte rastlanır.

kim “ki”: Kul Şerîf’in bir şiirinde rastlanır. Kul Ubeydî’de pek çok örneğine rastlanır.

ki: Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf’in şiirlerinde örneklerine rastlanır.

u/ü; vu /vü: Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf şiirlerinde bu bağlaçlara sıkça rastlanır.

gine “yine, tekrar”: Kul Şerîf’in bir şiirinde kullanılmıştır. *yana* “yine, tekrar” : Kul Ubeydî ve Kul Şerîf’in birer şiirinde yer alır.

Kim, tağı, yana, birle / birlen bağlama edatlarının Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığı görülür.

Eski Türkçede *tağı* edatı, Karahanlı, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde *dağı*, arkaik olarak *tağı*, Türkiye Türkçesinde *da /de, dahi* bağlama edatları kullanılır.

Kim, Eski Türkçe devrinden Osmanlı Türkçesinin son dönemine kadar kullanmış, İslami dönem Türk edebiyatı döneminde *kim* ve *ki* birlikte kullanılmış, Türkiye Türkçesinde yerini *ki*’ye bırakmıştır.

Yana edatı, cümle başı, tekerrür, kuvvetlendirme edatı olarak kullanılır. Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılmış, Eski Anadolu, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesinde *yine*

şeklinde kullanımı görülür. Ayrıca *yana /yine* edatı yazı dilinde, *gene / gine* edatı konuşma dilinde kullanılmıştır. Bölgesel ağız özelliklerinin yazı diline etkisinin görüldüğü tarihî dönemlere ait metinlerde -Azerbaycan Türkçesi metinlerinde - *gine / gene* edatına rastlanır.

u/ü; vu /vü: Orta Türkçe döneminden, Osmanlı Türkçesinin son devirlerine kadar kullanılmış Türkiye Türkçesinde yerini “ve” bağlacına bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2009), *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, TDK Yayınları.

Atay, Ayten (2014), *Çağatay Türkçesinde Edatlar*, Konya, Çizgi Kitabevi.

Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

Devellioğlu, Ferit (2016), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi.

Ergin, Muharrem (2009), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Yayınları.

Gabain, A.Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara, TDK Yayınları.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul, MEB Yayınları.

Kaşgarlı, S. Mahmut (2004), “Uygur Türkçesinde la Edatı Üzerine”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Ankara, s. 1731-1735.

Karahan, Akartürk (2015), *Eski Uygurcada Bağlaçlar*, Ankara, Grafiker Yayınları.

Kaya, Önal (2003), *Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Kul ‘Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kul Şerîf (XVII. yüzyıl)*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:43, İlmî Araştırmalar Dizisi: 6, Bişkek.

Korkmaz, Zeynep (2018), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara, TDK Yayınları.

Nalbant, Mehmet Vefa (2004), “Türkçe Enklitik Edatı LA”, V. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Ankara, s. 2157-2173

Rahimi, Ferhad (2019), *Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü-Sözlük (Metin)-İnceleme- Dizin*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Ünlü, Suat (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya, Eğitim Kitabevi.

Yaman, Ertuğrul (2005), *Özbek Türkçesinde Edatlar*, Ankara, Gazi Kitabevi.

Elektronik Kaynakça

<https://sozluk.gov.tr/>, TDK, Güncel Türkçe Sözlük, Eriş.Trh. 16.11.2024, saat: 21.54.

KUL UBEYDÎ VE KUL ŞERÎF’İN ŞİİRLERİNDE BAĞLAMA EDATLARI*

Ceyda AKSOY*

Prof. Dr. Serpil SOYDAN***

Özet: ‘Ubeydullah Han, Ubeydî veya Kul Ubeydî mahlasıyla şiirler yazmış, musikişinas, hattat ve nakkaş olmasına rağmen şairlikle meşhur olmuş, aruz vezni maharetle kullanmış, Şeybânî sülalesinden olan XVI. yüzyıl şairi Ubeydî, din ve tasavvuf konularında yazdığı şiirlerinde Çağatay edebiyatının hikmet tarzını canlandırmıştır. Kul Şerîf ise, XVII. yüzyılda Çağatay edebiyatının gerileme döneminde Maverâünnehir’de şöhret kazanmış Özbek asıllı bir dervıştır. Kul Ubeydî ve Kul Şerîf’in şiirlerinde XVI. ve XVII. yüzyıla ait sosyal ve kültürel yaşamı ortaya koyan pek çok söz varlığı yer alır. Bu çalışmada, söz varlıklarından bağlama edatlarının Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf’in şiirlerindeki görünümü karşılaştırmalı

** Bu bildiri, Prof. Dr. Serpil SOYDAN danışmanlığında yürütülecek olan, 2024 Yılı 1. Dönem, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı Çağrısına yapılan ve başvuru durumunda bulunan “Kul ‘Ubeydî (XVI. yy) ve Kul Şerîf’in (XVII. yy) Şiirlerinde Edatlar” adlı projeden üretilmiştir.

*** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ssoydan@ohu.edu.tr., Orcid: 0000-0001-7180-8769.

olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada tespit edilen bağlama edatları ve şiirlerdeki kullanımı şöyledir: Kul 'Ubeydi ve Kul Şerif şiirlerinde *bilen, birle, birlen* edatları kullanılır. Bilen, birle edatı daha çok, birlen edatı daha az kullanılır. *bile* ve *ile* edatına Kul 'Ubeydi şiirlerinde rastlanır, Kul Şerif'in şiirlerinde rastlanmaz. Kul Şerif'in şiirlerinde *taşı*, Kul Ubeydi ise *dağı* edatı kullanılır. *kim* bağlama edatına Kul Şerif'in bir şiirinde, Kul Ubeydi'de pek çok örneğine rastlanır. *Hem, her kim, ki, u/ü; vu/vü* bağlama edatlarına Kul 'Ubeydi ve Kul Şerif şiirlerinde sıkça rastlanır. *gine* bağlama edatına, Kul Şerif'in bir şiirinde, *yana* örneğine Kul Ubeydi ve Kul Şerif'in birer şiirinde tespit edilir.

Anahtar Sözcükler: Kul 'Ubeydi, Kul Şerif, Bağlama Edatları, Bile, Taşı.

Connecting Prepositions In The Poems Of Kul Ubeydi And Kul Sherif

Abstract: 'Ubeydullah Khan wrote poems under the pen name Ubeydi or Kul Ubeydi. Despite being a musician, calligrapher and muralist, he became famous as a poet and skillfully used the aruz meter. Ubeydi, a 16th century poet from the Shaybani dynasty, revived the wisdom style of Chagatai literature in his poems on religion and mysticism. Kul Sharif is a dervish of Uzbek origin who gained fame in Transoxiana during the decline of Chagatai literature in the 17th century. The poems of Kul Ubeydi and Kul Sharif contain many words that reveal the social and cultural life of the 16th and 17th centuries. In this study, the appearance of conjunctions from vocabulary in the poems of Kul 'Ubeydi and Kul Şerif was tried to be evaluated comparatively. The conjunction prepositions identified in the study and their use in poems are as follows: In the poems of Kul 'Ubeydi and Kul Şerif, the prepositions *bilen, birle, birlen* are used. The preposition "bilen" and "birle" are used more frequently, while the preposition "birlen" is used less frequently. The prepositions "bile" and "ile" are encountered in the poems of Kul 'Ubeydi, but not in the poems of Kul Şerif. In Kul Sharif's poems, the preposition "*taşı*" is used, while in Kul Ubeydi, the preposition "*dağı*" is used. There are many examples of the conjunction "who" in a poem by Kul Sharif and in Kul Ubeydi. The conjunction particles "*hem, whoever, ki, u/ü; vu/vü*" are frequently encountered in the poems of Kul 'Ubeydi and Kul Şerif. The conjunction particle "*gine*" is found in a poem by Kul Sharif, and the example of "*yana*" is found in a poem by Kul Ubeydi and Kul Sharif.

Key Words: Kul 'Ubeydi, Kul Şerif, Connecting Prepositions, Bile, Taşı

Giriş

'Ubeydullah Han, Ubeydi veya Kul Ubeydi mahlasıyla şiirler yazmış, musikişinas, hattat ve nakkaş olmasına rağmen şairlikle meşhur olmuş, aruz vezni maharetle kullanmış, Şeybânî sülalesinde kültür seviyesi yüksek bir prenstir. XVI. yüzyıl şairi olan Ubeydi, din ve tasavvuf konularında yazdığı şiirlerinde Çağatay edebiyatının hikmet tarzını canlandırmıştır. Kul Şerif ise, XVII. yüzyılda Çağatay edebiyatının gerileme döneminde Maverâünnehir'de şöhret kazanmış Özbek asıllı bir dervıştır. Kul 'Ubeydi ve Kul Şerif'in şiirlerinde pek çok söz varlığı yer alır. Söz varlığı, bir dilin örgüsünü oluşturan sözcüklerdir (Aksan, 2009: 15-17). Dilin örgüsünde görev alan söz varlıklarından edatlar, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Edatlar, birlikte kullanıldığı sözler arasında ilgi kurmaya yarayan, anlamı yalnızca bağlamla belirginleşen kelime türüdür; ilgeç olarak da adlandırılır (TDK, 2024). Bu sözcük türü, herhangi bir isim veya eylem görevli olmayıp, diğer dil yapılarına bağlanarak çeşitli anlamlar kazanırlar. Görevleri sadece bir anlam taşımaktan çok verilmek istenen anlamın oluşmasını sağlamaktır.

Yöntem:

Çalışmada, Kaya'nın, *Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Kul 'Ubeydi (XVI. yüzyıl) ve Kul Şerif (XVII. yüzyıl)* adlı çalışması kaynak eser olarak kullanılmıştır. Kul 'Ubeydi ve Kul Şerif'in şiirlerinde bağlama, benzetme, cevap, çekim, gösterme, karşılaştırma vb. edatlar kullanılmış olup, çalışmayı sınırlandırmak amacıyla bağlama edatları ele alınmıştır. Çalışmada, söz varlıklarından bağlama edatlarının Kul 'Ubeydi ve Kul Şerif'in şiirlerindeki görünümü karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye ve bu edatların tarihî dönemlerdeki kullanımı ve etimolojisi irdelenmeye çalışılmıştır. Bağlama edatlarına ilişkin incelenen eserde tespit edilen örnekler şöyledir:

Bulgular:

Bağlama Edatları

I. Bile / Bilen / Birle / Birlen / İle “ile, beraber”

Atay (2014: 73)’a göre, Türkçenin çeşitli sahalarında çok kullanılan bir çekim ve bağlama edatı olup, yapısı henüz açıklığa kavuşturulamamış olmakla birlikte bir + ile’nin birleştiği olabileceği gibi bir-i-l-e zarf-fiilinden kalıplaşmış olabilir.

Birle < bir +le bağlama edatı, Eski Türkçe, Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinin Eski Anadolu devresi sahalarında çok kullanılan bir çekim ve bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 22). A.Von Gabain (1988: 93), bu edatı bir+i-l-e “birleşmek, bir olmak.” şeklinde ayırır ve -e ekini zarf-fiil eki olarak değerlendirir.

Gabain (1988: 96) bilän < bir+ lä- “bir olmak, bir yapmak.” şeklinde tahlil eder. Hacıeminoğlu (1992: 21), bilen ve birlen bağlama edatlarındaki “-n” yi bir türeme ses veya vasıta hâl eki olarak değerlendirebileceği belirtir.

Yaman (2005: 51-52), birlä / bile edatının yapısındaki -la’nın araç durum eki olmadığını, Eski Türkçeden beri süregelen kuvvetlendirme eki -la olduğunu, edatlar üzerine araştırma yapan birçok araştırmacıların da bu konuda aynı fikirde olduğunu, Kaşgarlı Mahmut’un (2004: 1731-1732) da sözcüklerin, sözcük gruplarının ve cümlelerin sonuna gelerek onları bir önceki unsurlara bağlayan bağlam ve pekiştirme olarak görev alan “la” edatından bahsettiğini, Özbek Türkçesindeki birliktelik ifade eden “üçälä” (her üçü), “törtälä” (dördü birden) (Nalbant, 2004: 2157) gibi yapıların da araştırmacıların bu açıklamalarını desteklediğini belirtir.

Korkmaz (2018: 31-33), +la /+le ekinin, bazı türkologlarca, *birle ve ile* son çekim edatları ile ilgili görüldüğü, “vasıta, beraberlik, topluluk” münasebeti kurmak için kullanıldığını, +la /+le ekinin daha sonra +n eki ile genişletilerek “ tarz ve zaman zarflarında (sabahın, öylen; ikevlen; gayrın gibi) kullanıldığını belirtir.

Ergin (2009: 369-370), ile bağlama edatının il- fiiline zarf-fiil eki getirilerek oluştuğunu belirtir. Bu bağlama edatlarının şiirlerde tanıklanan beyit örnekleri şöyledir:

bile “ile”:

1. ‘Ârifler dik mâ-sivâ’llâh terkin itmey / Tecerrüdniñ maķâmıǵa daǵı yitmey / Fânî bolup vücûd *bile* özlük kitmey / Yaratǵanǵa lâıyık kılık kılsa bolmas (Kaya III / 1: 64)

(Ârifler gibi Allah’tan başka her şeyi silmeyerek / Allah’a yönelme makamına da ulaşmadan / Vücut *ile* benliği yok olup gitmeden / Yaradana lâıyık iş yapmış olmaz.)

2. Her dem kirip mey-hâneǵa mey toldurup peymâneǵa / Sunup kitür mestâneǵa yâdı *bile* içküm ‘ıyân (Kaya V / 5: 67)

(Her zaman girip meyhaneye mey doldurup kadehine / Sunup getir sarhoş olmuşa hatırlamakla -anarak- içeceğim açık.)

bilen “ile”:

1. Kimni kâm kıldı Hüdâ hâzır vâkıf iy şeydâ / Anın ol işi *bilen* sehv < ü> haţânın işi yok (Kaya XI / 4: 71).

(Kimi istedi her yerde bulunan Allah haberli ey çılgın! / Onun o işi *ile* kusur ve hatanın işi yok.)

2. Tiñri’m sivgen kişini işi anıñ *bilendür* / Her kimni ol sivüpdür barça anı siverler (Kaya XIII / 6: 73)

(Tanrım seven kişinin işi onunladır. / Her kimi o sevmiştir hepsi onu severler.)

3. Haķ kulluǵın itmedi dünyâsıdın ötmedi / Miskîn Şerîf kul za’îf arman *bilen* ötti yâ (Kaya XXXVII / 7: 95)

(Allah kulluğu yapmadı dünyasından geçmedi. / Miskin Şerif kul zayıf hasret *ile* geçti yâ!)

4. Koluñdın kilse kılǵıl hayr u ihsân / Koşulup hür *bilen* destâne bolsañ (Kaya XLVIII/ 6: 104)

(Elinden gelse hayır ve iyilik et. / Karışıp cennet gözlüler *ile* destan gibi olsun.)

birle:

1. Kûl ‘Ubeydî ğayret *birle* hem himmetdin / Şevk ehliĝa vicdân ile maĥabbetdin / Allâh yâdî ĥâlet *birle* keyfiyetdin / Kânat yayıp uçar maĥal uşbu irûr (Kaya I /7: 64)

(Kul Ubeydi ğayret *ile* çalışmadan / Şevk ehline vicdan ile sevgiden / Allah anması hâl *ile* keyfiyetten / Kanat yayıp uçar yer işte budur.)

2. ‘Âriflerniñ ‘irfânıĝa kulağ salĝıl / Cân u teniñ *birle* andın assıĝ alĝıl / Enâniyyet peymânesin yirge çalgıl / Mundağ itmey âdem oĝlı âdem bolmas (Kaya III/ 2: 65)

(Âriflerin bilgisine kulak ver. / Can ve tenin *ile* ondan fayda al. / Benlik kadehini yere çal. / Böyle yapmadan insanoĝlu insan olmaz.)

3. Anıñ *birle* birer ay va‘de kılsañ / İnanmañ va‘desi yalĝan ikendür (Kaya XLI / 3: 98)

(Onunla birer ay zaman versen. / İnanmayın belirtilen zaman yalan olmuştur.)

4. Resûl sivdi yetim *birle* ĝarîbni / Ğarîbni nân birip toydursa ‘âşık (Kaya XLVII/4: 103)

(Resul sevdi yetim *ile* ĝaribi. / Garibi ekmek verip doyursa âşık.)

birlen:

1. İy refîkım Hâğ buyurgan işni kılmañ / Câhiller dik işler özge kıldım bilmey / Luţfi *birlen* yazukların ger basılmañ / Soruğ bolsa min kûl anda ni kılĝay (Kaya IV / 5: 66)

(Ey yoldaşım Allah buyurduĝu işi yapmadan / Câhiller gibi başka işler yaptım bilmeden / Eğer lütuf *ile* günâhların kapanmadan / Sorgu olsa ben kul orada ne olacak.)

2. Maĥâşılı dünyânı yimek *birlen* içmekdür / Tâliblerni maĥşûdı dîdârını körmekdür (Kaya XXXVIII/ 2: 96)

(Netice dünyayı yemek *ile* içmektir. / İsteyenlerin maksadı yüzünü görmektir.)

ile:

1. Kûl ‘Ubeydî ğayret *birle* hem himmetdin / Şevk ehliĝa vicdân *ile* maĥabbetdin / Allâh yâdî ĥâlet *birle* keyfiyetdin / Kânat yayıp uçar maĥal uşbu irûr (Kaya I /7: 64)

(Kul ‘Ubeydi çaba *ile* çalışmadan da / Arzu ehline vicdân *ile* sevgiden / Allah’ı anmayı hâl *ile* keyfiyetten / Kanat yayıp uçar işte bu yeredir.)

2. İy cân < u> cihân cism *ile* cân bir niçe kündür / Meşĝûl-ı cihân bolma cihân bir niçe kündür (Kaya II / 64: 1)

(Ey cân ve cihân, cisim *ile* cân birçok gündür. / Cihân meşĝuliyetinde olma, cihân birçok gündür.)

3. Kâlmaĝusıdur nâm u nişândın eser âĥır / Tiriglik *ile* nâm u nişân bir niçe kündür (Kaya II/ 64: 2)

(Nam ve nişandan sonunda iz kalmayacaktır. / Canlılık *ile* nâm ve iz birçok gündür.)

II. Dağı / Takı “ve, ve daha, dâhî, da, de”

Cümle başı edatı olarak “ve, dahası, ayrıca” anlamlarında cümleleri bağlayan ve sözcükleri sıralamada kullanılan *takı*, cümle sonunda “*da, de*” anlamında bağlaç ve kuvvetlendirme edatıdır. Köktürkçeden itibaren *takı*, daha sonra Türkçede *dahı, dahi* biçimlerini almıştır. (Karahana, 2015: 80-81). Takı edatının kökeniyle ilgili genel görüş, *tak-* “takmak, bağlamak, iliştmek” fiiline -ı zarf-fiil eki getirilmesiyle oluşur (Atay, 2014: 95; Karahana, 2015: 80-81, Hacıeminoĝlu, 1992: 195, Clauson, 1972: 466). Çaĝatay sahasında “ve, da / de” anlamlarıyla kullanılmıştır (Atay, 2014: 95). Bu bağlama edatının eserde kullanıldığı beyit örnekleri şöyledir:

dağı “da, de”:

1. ‘Ârifler dik mâ-siva’llâh terkin itmey / Tecerrüdniñ maĥâmıĝa *dağı* yitmey / Fânî bolup vücûd bile özlük kitmey / Yaratĝanĝa lâıyık kılık kılsa bolmas (Kaya III / 1: 64)

(Ârifler gibi Allah’tan başka her şeyi silmeyerek / Allah’a yönelme makamına *da* ulaşmadan / Vücüt ile benliĝi yok olup gitmeden / Yaratana lâıyık iş yapmış olmaz.)

2.Şevkı şarâbın nûş itkey ‘aqlımnı hem medhûş itey / Özni *dağı* medhûş itey kılsun ta‘accüb ins < ü> cân (Kaya V/ 7: 67)

(Arzu ve şarabın içecek, aklımı da şaşırtacak. / Kendisi *de* saşırılmış ola şaşkın olsun insan ve cinler.)

3. Kârûn kibi genciñni nihân niçe kıılır-sin / Ol *dağı* yir astıda nihân kıalğıu dik ırnes (Kaya XXIII / 4: 79)

(Karun gibi hazineni nasıl gizlersin. / O *da* yer altında gizli kalmış gibi olmaz.)

taķı “da, de”:

1. Kânâ‘at kııl *taķı* Yezdân‘nı işni kııl / Kııla kör Hâce Aķmed‘ni işni kııl (Kaya L /1: 104)

(Kanaat et de Yezdân‘ın işini yap. / Yapa gör Hoca Ahmet‘in işini yap.)

2.Şis nebî kıanı Nûh alar *taķı* boldı rûh / Hîç âdem kıalmasdur ğâfil bolma hâzır bâş (Kaya XLIII / 4: 99)

(Hz. Şit Peygamber, hani Nûh! Onlar da rûh oldu. / Hiç(bir) insan kalmaz ğâfil olma baş hâzır.)

III. Hem “da, de”

Bu bağlama edatının eserde tespit edilen beyit örnekleri şöyledir:

1.Himmet tutsa ırnenler közni yumup açķunķa / Deryâlarını bağlaban *hem* tağlarını kiserler (Kaya XIII/5: 72)

(Çalışıp çabalasa erenler gözü yumup açınca / Denizleri bağlayıp *da* dağları keserler.)

2.Tutķu-miz bir kûn ‘adem yolını biz *hem* âh âh / Âh kim bizdin burunğı zâr u hayrânlar kıanı (Kaya XVIII / 6: 76)

(Tutkumuz bir gün yokluk yolu biz *de* âh âh / Âh ki bizden evvelki inleyen ve hayranlar hâni.)

3.Şoķbet ara körseniz derdi yoknı kıavmaңыз / Derd ehliniğ içinde ol *hem* kirek dostlarım (Kaya XXV/6: 80)

(Sohbet içinde derdi yok olanı görseniz kovmayınız. / Dert ehlinin içinde o da gerek dostlarım.)

4.Bu dünyânı bolur naķş u nigârı / Köñül birse çıkar ol *hem* yamandur (Kaya XXXIX / 7: 97)

(Bu dünyanın resim ve süslemesi olur. / Gönül verse o *da* kötü çıkar.)

5.Haķķatniğ çerâğı yangandın soğ öçmesdür / Vaķdâniyyet meyidin <a>lar *hem* içmesdür (Kaya XXXIX / 8: 97)

(Gerçeğin mumu yandıktan sonra sönmez. / Birlik şarabından onlar *da* içmez.)

6.Kanı ol Şeyh-i Tebrîz öziğ *hem* kıılğıl perhîz / Yatma şehirde ber-hîz ğâfil bolma hâzır bâş (XLIII/ 11: 100)

(Hani o Şeyh Tebriz kendini *de* yasak şeylerden uzak tut. / Seherde kalk, yatma, ğâfil olma, baş hazır.)

IV. Her kim / Kim / Ki

Her kim, kim, ki bağlama edatlarındandır. Kim edatı, Eski Türkçe devresinden beri Türk dilinin her sahasında kullanılmış olan bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır (Atay, 2014: 105, Hacıeminoğlu, 1992: 169). Kim edatı, Osmanlıcanın sonuna kadar kullanılmış Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalkmıştır (Ergin, 2009: 363-364). *ki* tipik bir kuvvetlendirme ve bağlama edatıdır. Netice ve izah fonksiyonu vardır (Ergin, 2009: 361: 362). İslami Türk edebiyatı devrinden itibaren Farsça *ki* ile yan yana kullanılan bu edat, bilhassa Batı Türkçesinin son yıllarında tamamen kaybolup yerini *ki*’ye bırakmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 169).

Öncesinde soru sözcüğü olarak kullanılan *kim*, daha sonra bağlaç görevinde kullanılmıştır. Kim’in bu görevi üstlenmesinde hem Maniheizm ve Budizm inanç

sistemlerinin öğrenilmesi isteğiyle başlayan yoğun çeviri etkinliklerinin hem de İran dillerindeki kim bağlacının etkisinin rolü olduğu düşünülmektedir (Akartürk, 2015: 59).

Eserde yer aldığı beyit örnekleri şöyledir:

her kim:

1. *Her kim* kılsa Hâk yâdın Hâk işitür feryâdın / Yiter barça murâdın ‘âşık şehir vaqtında (Kaya IX / 7: 70)

(*Her kim* Allah hatırlasa, Allah işitir feryadını / Ulaşır bütün muradın(a) âşık şehir vaktinde.)

2. Tiñri’m sivgen kişini işi anıñ bilendür / *Her kimni* ol sivüpdür barça anı siverler (Kaya XIII / 6: 73) (Tanrım seven kişinin işi onunladır. / *Her kimi* o sevmiştir, onu hep severler.)

3. Mekke Medîne barça halk hatm itküçi Qur‘ân imiş / Hatm itse *her kim* dâyimâ ol dünyâda darhan imiş (Kaya XXXV / 1: 93)

(Mekke Medine bütün halk Kur‘an okuyup bitiriciymiş. / Kur‘an okuyup bitirse *her kim* daima o dünyada affedilmiş(tir).)

4. Maḥabbet deryasın pâyânı yoktur / Kirip bolmas ki *her kim* bî-nemekdür (Kaya XL/ 5: 98)

(Sevgi deryasının sınırı yoktur. / Girmiş olmaz ki *her kim* anlamsızdır.)

kim:

1. Her dem ḡalman ḡayretde bilin kirer cennetde / *Kim* dise söz sonıda lâ-ilâhe illâ‘llâh (Kaya VII / 5: 69) (Her vakit şaşkınlıkta kalmayınız, bilin girdiğiniz cennette... / *Ki* dese söz sonunda Alah’tan başka ilâh yoktur.)

2. Her gedây *kim* öter Tiñri yolıda yâridin / Pâdşâhlar bile ol nev‘ gedânı< nıñ> işi yok (Kaya XI / 2: 71)

(Her dilenci *ki* geçer Tanrı yolunda sevgilisinden / Padişahlar ile o yeni dilencinin işi yok!)

3. Bir namâznı ḡazâ kılgan siksên cefâ bî-şek tartḡay / Ni nedâmet sansız ol *kim* anda yigey âhnı (Kaya XVI / 7: 74)

(Bir namazı kaza eden seksen cefâ şüphesiz çekecek. / Ne sayısız pişmanlık o *ki* orada yiyecek âhı.)

4. Kişi *kim* il içinde bî-ṡamâ‘dur / ḡayb kılsa sini efsâne bolsañ (Kaya XLVIII / 3: 103)

(İnsan *ki* memleket içinde açgözlü olmayandır. / Gizli kılsa seni efsâne olsun.)

ki:

1. ḡaysı ḡâtırda *ki* bar kızb < ü> küdüretniñ zengi / Şübhesiz anıñ bile şıdḡ u şafânıñ işi yok (Kaya XI / 6: 71)

(Hangi gönülde *ki* var yalan ve gamın pası./ Şüphesiz onun ile doğruluk ve eğlenenin işi yok.)

2. ḡaysı ḡulnıñ Hudâ birle ‘Ubeydî yok işi / Kâfirîdür *ki* anıñ birle Hudâ’nıñ işi yok (Kaya XI / 8: 72)

(Ubeydî, hangi kulun Allah ile işi yok?! / Allah’a şirk koşandır *ki* onun ile Hudâ’nın işi yok!)

3. Kişi oldur *ki* bir ma‘nî kılsa ḡâsıl / Bu ma‘nî bilmegenler bî-nemekdür (Kaya XL/ 2: 98)

(Kişi odur *ki* bir anlam ortaya çıkarsa / Bu anlam bilmeyenler anlamsızdır.)

4. Maḥabbet deryâsın pâyânı yoktur / Kirip bolmas *ki* her kim bî-nemekdür (Kaya XL/ 5: 98)

(Sevgi denizinin sınırı yoktur. / Girmiş olmaz *ki* her kim anlamsızdır.)

V. U/ Ü, Vu / Vü “ve”

Çok kullanılan bir sıralama bağlacıdır. Orta Türkçe devresinden itibaren Türk dilinin bütün sahalarda görülür. Zamanla “ve” edatı yalnız cümleleri yahut herhangi iki kelimeyi

bağlamak için kullanılır hâle gelirken “*vu /vü, u/ü*” ise zıt veya eş anlamlı sözleri bağlayarak bir çeşit terkiplerin teşkilinde kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 124). Türkçeye hem Arapça asıllı olan “*ve*” sıralama bağlacı hem Farsça olan “*u*” sıralama bağlacı geçmiş, sonra bunlar birbirine karıştırılmış ve ünlü uyumuna uydurulmuş böylece “*ve; u / ü; vu /vü*” şekilleri ortaya çıkmıştır. *u/ü* ünsüzle, *vu/ vü* ünlüyle biten kelimelerden sonra getirilir (Ergin 2009: 352). Örnekleri şöyledir:

u/ü:

1. *Qalmağusıdır nâm u nişândın eser âhir / Tiriglik ile nâm u nişân bir niçe kündür* (Kaya II/ 64: 2)

(Sonunda nâm ve nişândan eser kalmayacaktır. / Canlılık ile nâm ve nişân birçok gündür.)

2. *Şıdık u şafâ köñüldedür mihr ü vefâ köñüldedür / Nûr-ı şafâ köñüldedür buzma köñülñi ulağıl* (Kaya XII / 3: 72)

(Doğruluk ve neşe gönüldedir, sevgi ve vefâ gönüldedir. / Safa nuru gönüldedir, gönlünü bozma bağla.)

3. *İbrâhim Hâlîl şıfatlık oğlını qurbân kılp / Leylî Mecnûn dik hemîşe vâlih ü şeydâ kirek* (Kaya XXIX/ 3: 82)

(İbrâhim Hâlîl sıfatlı oğlunu kurban edip / Leyla Mecnûn gibi dâima şaşkın ve çılgın gerek.)

4. *Seyyid Ata’nı işini bilmeydür yaz u kışını / Qılsa ‘izzet her kışını kılgay nazâr Zengî Baba* (Kaya XXX/ 54: 87)

(Seyyid Ata’nın işini, yaz ve kışını bilmeyecektir. / Her kişiye hürmet etse bakacak Zengî Baba.)

vu / vü:

1. *Qul ‘ Ubeydî barmasa bir bir ‘adem mülki sarı / Enbiyâ vü evliyâ birle müsülmânlar qanı* (Kaya XVIII/ 7: 76)

(Kul Ubeydi varmasa bir bir yokluk mülkü tarafına... / Enbiya ve evliya ile Müslümanlar hani!)

2. *Hevâ vü ot u tofrağ birle sunı / Biriktürüp barın insân kılpdur* (Kaya XIX / 11: 77)

(Hava ve ateş ve toprak ile suyu. / Hepsini toplayıp insan etmiştir.)

3. *Kilse her yevmi belâ vü râhatı birle saqa / Kim hayâl ol yevmni yevmü’l-hisâb itmek kerek* (Kaya XXIX /3: 80)

(Her günü belâ ve rahatı ile sana gelse / Ki hayal o günü hesap günü etmek gerek.)

4. *Ötti ‘ömriñ bilmediñ tiriglikni qadrni / Enbiyâ vü evliyânıñ menzilidür kûh-ı Qâf* (Kaya XLV /4: 102)

(Ömrün geçti canlılığın değerini bilmedin. / Enbiyâ ve evliyanın menzilidir Kâf dağı.)

VI. gine “gene, yine”, yana “yine, tekrar, sonra, ayrıca, daha”

Orhun Türkçesinden itibaren Eski Türkçede “tekrar, yine” anlamında zarf görevinde ve “ve, yine, sonra, ayrıca, ilave olarak vb.” anlamında bağlaç görevinde kullanılmıştır. Eski Türkçede yan- “(geri) dönmek” fiiline -A zarf-fiil eki getirilmesiyle oluşmuştur (Gabain,1988: 115,308; Clauson, 1972: 943; Hacıeminoğlu, 1992: 211; Karahan, 2015: 83).

Hacıeminoğlu (1992: 257), *yana / yene / yine* edatının, Eski Türkçe devrinden beri cümle başı, tekerrür ve kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldığını belirtir. Ayrıca *gene /gine* edatının (Hacıeminoğlu 1992: 312), Türkiye Türkçesinde *yana / yene / yine* edatlarının diğer bir şekli sanılarak karıştırılmış olduğunu, birçok yazarın ne zaman yine veya gene edatını kullanacaklarına kesin karar veremediklerini ve bu nedenle yazı dilinde yine, konuşma dilinde gene edatının yaygınlaştığını belirtir. Taranan eserde geçen beyit örnekleri şöyledir:

gine “ yine, sonra”:

1. *Âyet hadîs ma‘rifet beyân itse ‘arifler / Köñli qatığ câhillер gine andın kitmesdür* (Kaya XXXIX /12: 97)

(Âyet, hâdis, marifet beyan etse ârifler / Gönlü katı câhiller sonra ondan gitmez.)

yana “yine, tekrar, ayrıca”:

1. Rabbî Rabbî diseñ siver sübhân yana / Hû hû diseñ feyzin töker rahmân yana / Allâh Allâh diseñ kaçâr şeytân yana / Şeytân haylın basar maḥal uşbu irür (Kaya I / 2: 63)

(Rabbi Rabbi desen sever Allah yine / Hû hû desen bolluğu, irfânı döker rahmân yine / Allah Allah desen kaçâr şeytan yine / Şeytân zümresini basar işte bu yerdir.)

2. Yana âḥir Resûl’nın çahâr yârî / Ḥasan birle Ḥüseyn’dür hem bâ-iḥlaş (Kaya LIX / 4: 112)

(Ayrıca son Resul’ün dört sevgilisi / Hasan ile Hüseyin’dir de ihlâslı.)

Sonuç

Kul Ubeydî ve Kul Şerîf’in şiirlerinde yer alan bağlama edatları ve bu edatların şiirlere göre dağılımı ve tarihsel süreçteki görünümü şöyledir:

Bağlama Edatları:

bile / bilen / birle / birlen “ile”: Kul Ubeydî’de bile “ile” kullanılır. Kul Şerîf’de bile “ile” edatının kullanıma rastlanmaz.

Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf: bilen, birle, birlen edatları kullanılır. Bilen, birle edatı daha çok, birlen edatı daha az kullanıldığı görülür.

ile: Kul Ubeydî şiirlerinde yer alır. Kul Şerîf’in şiirlerinde rastlanmaz.

dağı / takı “dâhî, da, de”: Kul Şerîf şiirlerinde *taḳı* “da, de, dâhî” edatını, Kul Ubeydî ise *dağı* “da, de, dâhî” edatını kullanır.

hem “da, de”: Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf şiirlerinde bolca kullanılır.

her kim: Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf şiirlerinde birçok örnekte rastlanır.

kim “ki”: Kul Şerîf’in bir şiirinde rastlanır. Kul Ubeydî’de pek çok örneğine rastlanır.

ki: Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf’in şiirlerinde örneklerine rastlanır.

u/ü; vu /vü: Kul ‘Ubeydî ve Kul Şerîf şiirlerinde bu bağlaçlara sıkça rastlanır.

gine “yine, tekrar”: Kul Şerîf’in bir şiirinde kullanılmıştır. *yana “yine, tekrar”*: Kul Ubeydî ve Kul Şerîf’in birer şiirinde yer alır.

Kim, takı, yana, birle / birlen bağlama edatlarının Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığı görülür.

Eski Türkçede *taḳı* edatı, Karahanlı, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde *dağı*, arkaik olarak *taḳı*, Türkiye Türkçesinde *da /de, dahi* bağlama edatları kullanılır.

Kim, Eski Türkçe devrinden Osmanlı Türkçesinin son dönemine kadar kullanılmış, İslami dönem Türk edebiyatı döneminde *kim* ve *ki* birlikte kullanılmış, Türkiye Türkçesinde yerini *ki*’ye bırakmıştır.

Yana edatı, *cümle başı, tekerrür, kuvvetlendirme edatı* olarak kullanılır. Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılmış, Eski Anadolu, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesinde *yine* şeklinde kullanımı görülür. Ayrıca *yana /yine* edatı yazı dilinde, *gene / gine* edatı konuşma dilinde kullanılmıştır. Bölgesel ağız özelliklerinin yazı diline etkisinin görüldüğü tarihî dönemlere ait metinlerde -Azerbaycan Türkçesi metinlerinde - *gine / gene* edatına rastlanır.

u/ü; vu /vü: Orta Türkçe döneminden, Osmanlı Türkçesinin son devirlerine kadar kullanılmış Türkiye Türkçesinde yerini “ve” bağlacına bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2009), *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, TDK Yayınları.

Atay, Ayten (2014), *Çağatay Türkçesinde Edatlar*, Konya, Çizgi Kitabevi.

Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

Devellioğlu, Ferit (2016), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi.

- Ergin, Muharrem (2009), Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Yayınları.
- Gabain, A.Von (1988), Eski Türkçenin Grameri, Çev. Mehmet Akalın, Ankara, TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1992), Türk Dilinde Edatlar, İstanbul, MEB Yayınları.
- Kaşgarlı, S. Mahmut (2004), “Uygur Türkçesinde la Edatı Üzerine”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Ankara, s. 1731-1735.
- Karahan, Akartürk (2015), *Eski Uygurcada Bağlaçlar*, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Kaya, Önal (2003), *Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Kul ‘Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kul Şerîf (XVII. yüzyıl)*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:43, İlmî Araştırmalar Dizisi: 6, Bişkek.
- Korkmaz, Zeynep (2018), Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, Ankara, TDK Yayınları.
- Nalbant, Mehmet Vefa (2004), “Türkçe Enklitik Edatı LA”, V. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Ankara, s. 2157-2173
- Rahimi, Ferhad (2019), *Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü-Sözlük (Metin)-İnceleme- Dizin*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ünlü, Suat (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya, Eğitim Kitabevi.
- Yaman, Ertuğrul (2005), *Özbek Türkçesinde Edatlar*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Elektronik Kaynakça**
- <https://sozluk.gov.tr/>, TDK, Güncel Türkçe Sözlük, Eriş.Trh. 16.11.2024, saat: 21.54.